

Stanislav Brouček

MÍSTO HOSPODY V ČESKÉ LOKÁLNÍ SPOLEČNOSTI

Téma „česká hospoda“ mě přitahuje několik let, a tak se mi tu a tam vloudí do sdělení o etnické situaci v českých zemích nebo o češství, o něž požádají cizinci, prostá výzva: „Běžte do hospody, tam to všechno je.“ Naposledy jsem tímto doporučením počastoval kolegu z Tokijské univerzity, který se zajímal o adaptační procesy malých migračních skupin uvnitř české majority.

Seriózní prof. Makoto Matsudaira, pobývajícím v našem ústavu několik týdnů, si nejprve myslel, že se jedná o vtip. Když jsme pak spolu navštívili pár hospod v centru města, začalo to v něm zrát, a když jsem mu v „zelené laboratoři“ nabídl, že bychom mohli společně napsat článek, v němž bychom porovnali rozdíly ve vnímání české (pražské) hospody Japoncem a Čechem, odpověděl po jednodenním váhání: „Nikoli článek, ale seriál a pak knížku.“¹

Od tohoto okamžiku byl japonský badatel lapen češtvím, přestože zůstal dál především podnikavým Japoncem, neboť nejenže usku-

¹ Seriál vycházel pod názvem M. Matsudaira, S. Brouček: Biahoru no džiu-ruigaku [Antropologie pivnic], Šosai no Mado [Okno do pracovny = název časopisu], Tokio 1992, č. 2, 3, 4, 5, 6, 7/8, 9 10/11, 12; č. 1–4. Kniha trojice autorů Z. Vasiljevová, M. Matsudaira, S. Brouček vyšla pod názvem Puroha ukijo sakaba [Prchavý svět pražských hospod], Iwanami – Šoten, Tokio 1994.

tečnil svůj záměr napsat pro své krajany knihu o českých hospodách, ale na základě pivních a hospodských výzkumů se stal poradcem sdružení čtyř hlavních pivovarských společností v Japonsku.

Tato krátká příhoda budiž předslovím k několika citacím prof. Matsudairy, které jednak doloží, jakou úctu může mít cizinec k české hospodě a jak kouzelně ji vnímá jinak jako celek, a to zejména některé její detaily. Japonský přítel po svém návratu do Tokia ani nevyčkal, až mu pošta doručí první část našeho společného seriálu a napsal úvodní pasáže sám. Když jeho text vyšel, mohli jsme si v překladu naší japanoložky dr. Zdeňky Vasiljevové, úpěnlivě bdící nad tím, aby v dalším textu nedocházelo k významovým posunům, přeciť vesměs pravdivá, než japonskou zkušeností vyhodnocená fakta:

Prof. Matsudaira uvedl svým romantickým líčením japonského čtenáře do (podle něho) typické pražské hospody prostřednictvím obrazu středověkých dlážděných ulic, kde je slyšet z útrob domů tlumený hlahol, třesk sklenic a rozesmáté hlasy. Když cizinec přijde blíže, zdá se mu, že „tam za velkými vraty a za zamřížovanými okny je plno lidí. Uvnitř je šero, ale nedaleko vchodu rozeznáváme několik mužských a ženských postav. Nemá smysl přešlapovat venku, to bychom z hospody nic neměli. Je třeba rozhodně vkročit dovnitř... V tomto prostředí tu v hloučcích postává několik mužů, kteří vypadají jako dělníci vracející se po směně z práce. Nahlas o něčem diskutují a přitom popíjejí. Vzadu stojí dvě dívky s velkými džbány v rukou. Asi si pivo na dnešní večer odnesou domů. V Praze se dostanou koupit velké džbány na pivo a všude vidíte, jak si v nich lidé nosí pivo z hospody domů.“

Svou několikátýdenní zkušenost s konzumací piva prof. Matsudaira charakterizoval takto: „Pivo se tu nepije »ex« jako v Japonsku. Z půllitru se upíjí, jako bys ulizoval... Dodnes se prý tu udržuje zvyk, že chudí obcházejí v hospodě stoly a slévají si zbytky, které zůstaly ve sklenicích, což by nebylo možné, kdyby se pivo pilo naráz do dna.“

Ve srovnání s Tokiem dopadá Praha dobře: „Na rozdíl od Tokia, kde vám načepují samou pěnu a pod ní kapku piva, čepuje se tady dobrá míra, a kdo chce litr, ten opravdu dostane litr piva. A co je důležité, na každé sklenici máte vyznačenou čárku, která ukazuje, kam musí správná míra sahat.“

Česká lokální společnost se proměňovala v čase. Řada jejích aspektů zanikla, některé se transformovaly, jiné zůstaly netknuty inovací. Co však představuje hospoda v lokálním prostředí a co odráží? Je místem k vytváření neformálních (event. formálních) společností (skupin) s různou škálou účelů. Do sdružovacích důvodů se promítají sousedské vazby, rozličné druhy příslušnosti ke stejné profesní nebo i politické orientaci, anebo četné formy zájmových aktivit. Všemi skupinami a společnostmi protéká skvělý pramen osvěžující, povzbuzující a odnášející vše nepotřebné. Dělit lze taková místa do dvou základních typů:

První můžeme označit za typ obvyklý neboli regulérní, zatímco druhý za neobvyklý neboli pokleslý. Obvyklý se od neobvyklého liší tím, že má koncesovaný personál, zatímco opačný případ buď obsluhu nemá žádnou nebo pochybnou a většinou samozvanou. Jako příklad pokleslých forem lze uvést skupiny chalupářů, kteří si na víkend zakoupí v hospodě nebo pivovare sud piva. Konzumace pak probíhá běžnou formou „přes ulici“ a to většinou samoobslužně. Platí se buď hotově do kasičky, případně přes zápis v notýsku.

Jinou variantou pokleslé hospody je například hospoda vzniklá na sídlišti v garáži profesionálního řidiče, pro něhož není problém dovoz piva z pivovaru. Avšak forma hospody může za určitých okolností mít velký význam pro praktickou komunikaci lokálního prostředí a zároveň být novým duchovním, resp. politickým centrem malé obce. Kupříkladu na Českomoravské vrchovině se nachází obec Oldříš, dříve osada spadající pod střediskovou obec Koruna. Smrtí hostinského zanikla regulérní hospoda. Její pokleslá forma povstala zcela spontánně, jakožto stejně živelně povstaly ostatní typy této hospody. Protože se chladicí soustavou volně ponořených sudů piva stala malá kašna, pokleslé hospodě se zde začalo říkat U kašínky. Zde se pak scházely „lokální autority“ Občanského fóra, které si tady uvědomily, že to, co chtějí nejvíce, je povýšení své osady na obec. I stalo se.

Vyjdeme-li ze známého zjištění, že člověk je od narození členem nějaké skupiny, a připustíme-li, že hospoda je mj. jednou z takových skupin, pak se rázem vyrojí sekvence otázek, vztahujících se k úrovni jeho členství v takové skupině nebo k závislosti na takové skupině. Nechci se příliš pouštět do psychologické stránky této věci. Je-li však člověk, ať chce nebo nechce, jednou provždy členem nějakých

skupin, a je-li hospoda také skupina, máme vždy skvělou šanci být členem hospody. Hospodské členství na rozdíl od členství v ostatních skupinách navíc člověka neomezuje, nenarušuje jeho tvůrčí schopnosti a nezabraňuje mu uskutečnit jeho vytčené cíle, jako to dělají jiné skupiny, ale naopak obnažuje jeho individualitu. Pro někoho to ale může být záhubou a pro jiného tavícím kelímkem jeho ryzího ceoživotního štěstí.

Dokonce neplatí další zákonitosti z interakce skupina – individuum, např. teze, že vliv skupiny na jedince je podmíněn jeho pozitivním vztahem k ní. Jsou totiž dost známé příklady, kdy člověk mnohonásobně proklel hospodu, a když se do ní vrátil, nenašla se žádná síla, která by hodnotila, zda má kladný či nějak pošramocený nebo neuvědomělý vztah k hospodskému zřízení.

Hospoda jako skupina má svou specifickou strukturu. Většinou jsou vnímány její dvě základní složky, personál a hosté, jak to najdeme ve všech oficiálních učebnicích pro hostinský dorost. Struktura hospodské skupiny je však složena z několika vrstev. Ty se za určitých okolností buď prostupují, anebo se někdy mění v podskupiny, které v opačném případě, než je vzájemná spolupráce, mohou nepřátelsky stát proti sobě.

Základní model „personál versus hosté“ je dán tím, že každý z obou táborů chce něco jiného. Personál peníze, hosté pivo. První podmínkou bezkonfliktního stavu je, aby obě strany chtěly to „své“ v přiměřené úrovni. Čím více je však lokální komunita stabilizovanější a autochtonnější, tím více bývají obě polohy (míru a nepřátelství) ostřejší a vyhrocenější. Je-li pak období míru, může se „V podvečer“ v hospodě změnit v selanku jako od Fibicha. Převažuje-li boj, je lépe do hospody nejít.

Zvláště během posledních dvaceti let vztahy mezi jednotlivými rovinami hospody dostávaly nové funkce korespondující se stavem české společnosti jako celku i se specifickou situací v lokálním prostředí. Dá se potom hovořit o čtyřech rovinách: o personálu, subpersonálu, štamgastech a o kategoriích ostatních hostů, kteří byli příležitostně ostatními vnímáni jako náhodní hosté, cizí elementy, pravděpodobní příslušníci StB atd.

O profilu hospodského personálu má nynější běžný obyvatel České republiky asi dobrou představu. Pravděpodobně méně o subper-

sonálu. Samozřejmě že jeho existence je odvislá do značné míry od úrovně a typu personálu, od složení skupiny štamgastů a od „atmosféry“ celého lokálního prostředí, avšak základní mechanismus, jímž tato skupina přichází na svět, je zřejmě všude stejný. Ke vzniku subpersonálu dochází, je-li ze strany určitých typů štamgastů potřeba nabídnout pomoc hospodskému a je-li tato nabídka akceptována. Pak stačí, aby nastala situace, k níž ve většině hospod musí dojít: zkrátka když hospodský nestačí obsluhovat. Potencionální příslušník subpersonálu nabídne pomoc. Nejčastěji to bývá snášení pultitů a pomoc v kuchyni. A ještě později další služby speciálnější, jako je narážení sudů. Posléze může služba přerůst v činnosti intimnějšího charakteru ve prospěch hostinského a jeho rodiny.

Můžeme doložit celou škálu takových aktivit a tudíž zvláštního poslání subpersonálu. Jsou to většinou lidé, kterým něco chybí buď doma, v zaměstnání nebo tělesně. Právě úzké přilnutí k hospodě vytváří ze subpersonálu základní článek kontinuity „ducha“ té které hospody, a to zejména v případech větší migrace hostinského personálu. Je-li hostinský při svém nástupu znalý věci, nechá se zasvětit do místních zvyklostí štamgastovské komunity právě od subpersonálu.

V posledních desetiletích (a zřejmě nejen v tomto období) plnil subpersonál své zvláštní poslání v hospodách, v nichž se např. hrály zakázané hry, kšeftovalo se se zbožím různého charakteru a provenience, vyměňovaly se informace o nedostatkových službách (opravou automobilu počínaje a tělesnou láskou konče). Zkoumání subpersonálu v současné době je jednou z klíčových cest za posláním hospody v české lokální společnosti.

Hospoda v lokální společnosti zmamená určitě daleko víc, než mohlo být řečeno. Nedělajíc rozdílu mezi lidmi dokonace ani v ohledu sexuálním, proměňuje se hospoda v českém lokálním prostředí v něco, co má význam podobný pralátce nebo prasystému, od něhož se odvíjí vše další. Hospoda je něco mezi lékárnou na tisíci a povzbuzující prostředky, univerzitou, parlamentem a kostelem.

Nemohu jinak, než skončit slovy kolegyně Stehlíkové, která se nepochybně stane klasikem české hospody, nehledě na to, že název instituce, z níž pochází, ji k tomu předurčuje. Když byla z jistých rodinných důvodů zaměstnána v domácnosti svého manžela, chodila svému pánovi večer co večer se džbánkem pro pivo. Nejdříve jí to

připadalo jako potupa, ale pak poznala, že je to naopak velká důvěra a životní příležitost. Kontakt s hospodou v zapadlé Michli se jí stal kontaktem s celým světem: „Byly to nejkrásnější chvíle v mém životě, když po celodenním zápase na domácí frontě jsem se setkala se svobodným světem české hospody.“

Stanislav Brouček
Ústav pro klasická studia AV ČR
Praha